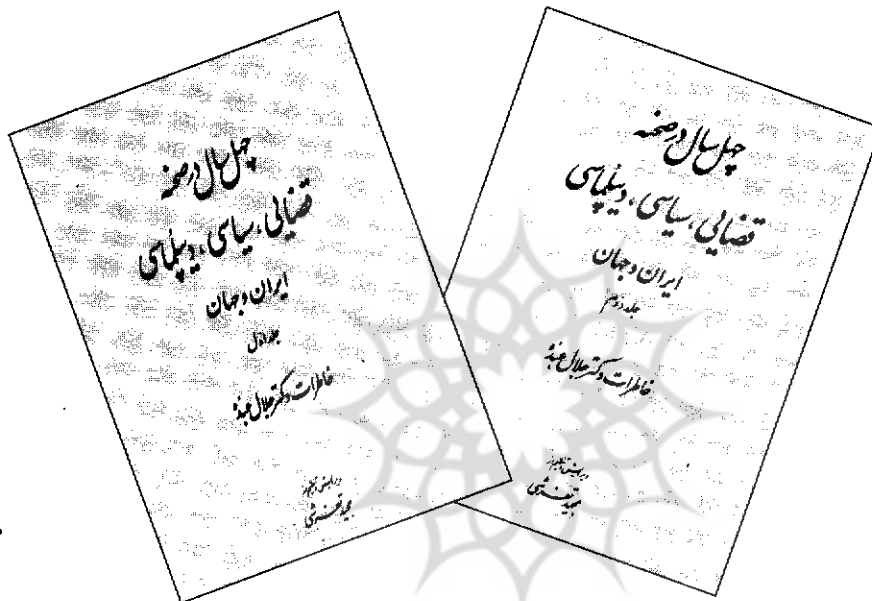

مروری بر خاطرات دکتر جلال عبده

● حسن زندیه

■ چهل سال در صحنه (خاطرات دکتر جلال عبده)

■ ویرایش و تنظیم: مجید تفرشی

■ ناشر: مؤسسه خدمات فرهنگی رسا، چاپ اول، ۱۳۶۸

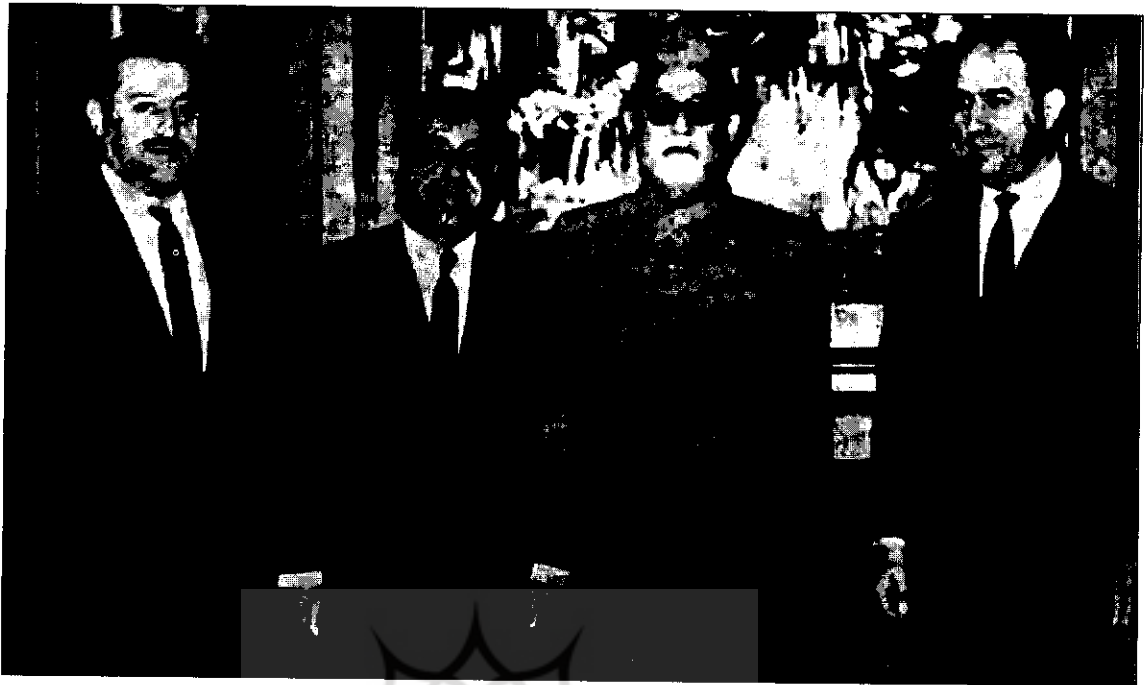
استبداد صغیر عضو کمیته ملیون بوده و در مهاجرت علما به حضرت عبدالعظیم و قم نیز مشارکت داشته است. بعد از استبداد صغیر و نیز در دوران سردار سپه مقامات مختلف قضایی از جمله عضویت محکمه استیناف و رئیس دادگاه عالی انتظامی قضایی را داشته است و در زمینه حقوق تألیفات دارد. وی در سال ۱۳۴۶ بدرود حیات گفته است.

دکتر جلال عبده از بخش دوم کتاب به شرح زندگانی خود در ایام کودکی (متولد ۱۳۲۷ قمری) و نوجوانی می‌پردازد و اطلاعات جالبی از زندگی اجتماعی و فرهنگی آن روز تهران ارائه می‌کند. در دوران نوجوانی با کلنل محمد تقی خان پسیان که با پدرش مراد بوده داشت، آشنا می‌شود. پس از اتمام تحصیلات مقدماتی و فراغت از تحصیل در دارالفنون، وارد مدرسه عالی حقوق و علوم سیاسی شد و در دوران وزارت علی اکبر داور، بنیان گذار دادگستری نوین ایران، وارد عدلیه می‌گردید. پس از فرا رسیدن خدمت سربازی، در مدرسه نظام تعلیمات نظامی را فرا گرفت و در هنگ پهلوی مشغول به خدمت شد و به خاطر تحصیلات حقوقی که داشت، در دادگاه‌های ارتش به امر وکالت هم پرداخت.

پس از اتمام خدمت سربازی عازم فرانسه شد تا ضمن ادامه

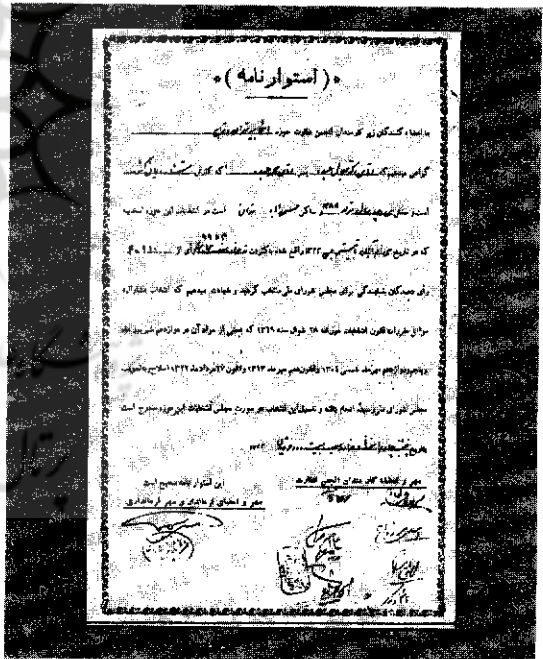
از جمله منابع ارزشمند تاریخی کتاب‌های خاطرات هستند، به ویژه این که نویسنده این گونه کتاب‌ها صاحب منصب بوده و در تحولات سیاسی، اجتماعی و اقتصادی نقش داشته‌اند. زوایای آشکار و پنهان این کتاب‌ها مملو از مطالب بدیع و ارزشمندی است که می‌تواند برای پژوهشگر تاریخ سودمند واقع شود. از جمله این کتب ارزشمند خاطرات، کتاب چهل سال در صحنه نوشته دکتر جلال عبده است. دکتر جلال عبده شرح زندگی و فعالیت‌های خود را به سبکی شیوا و رسا نوشته و ماحصل آن دو جلد کتاب در قالب ۱۱۵۲ صفحه است.

عبده در بخش اول این کتاب ابتدا نسب خانوادگی و بیوگرافی مختصر آقا نورالدین مجتهد بروجردی را ارائه کرده است. بنابراین وی در خانواده‌ای مذهبی و فرهنگی زاده شده و رشد و نمو یافت. پدرش، یعنی شیخ محمد از علمای مشروطه‌خواهی بود که کمتر او را می‌شناسند. وی با مشروطه‌خواهان همکاری داشته، در دوران

ملاقات دکتر عبیده (نفر دوم از سمت چپ) با ذاکر حسین، نایب رئیس جمهور هند

وقایع شهریور ۱۳۲۰، اشغال
ایران، استعفای رضاشاه، فضای
سیاسی و اجتماعی ایران پس از
شهریور ۱۳۲۰، تشکیل حزب
توده، تعقیب رکن الدین مختاری
رئیس شهر بانی، نحوه قتل
نصرت الدوله فیروز، تیمورتاش،
سردار اسعد و ... از جمله مطالب
ارزشمند این کتاب است

داور هر یک به نحوی از گردونه قدرت خارج شده بودند. دکتر عبیده پس از بازگشت به ایران از سوی دکتر احمد متین دفتری، وزیر دادگستری وقت در سال ۱۳۱۶ به ریاست قسمت مطبوعات و کتابخانه و سجل جزائی و عضویت استیناف و دادستان انتظامی و کلا برگزیده شد. پس از آن مناصب و مقامات دیگری مانند امور دفتر کل بازرسی و کلا و ریاست اداره فنی دادگستری و ریاست اداره کل تصفیه ورشکستگی و دادستان دیوان کیفر و مدیریت کل بازرسی کل کشور هم به وی واگذار شد. در این ایام مسئله رسیدگی به

تحصیل، درباره دادگستری آن کشور هم تحقیقاتی انجام دهد. وی در دانشکده حقوق سوربن مشغول به تحصیل شد و موفق به اخذ درجه دکتری از این دانشگاه گردید. پس از اتمام تحصیلات به ایران بازگشت و در شغل قبلی خود، یعنی در عدلیه قدیم که اینک به همت داور به دادگستری تبدیل شده بود، به خدمت پرداخت. اما معمار دادگستری نوین دیگر در قید حیات نبود و خودکشی کرده بود. در طی مدت اقامت عبیده در فرانسه، تحولات زیادی در ایران صورت گرفته بود. ارکان دولت پهلوی، تیمورتاش، نصرت الدوله فیروز، علی اکبر

▼ دکتر عبده در حال سخنرانی در انجمن فرهنگی ایران و ایتالیا

خاطرات دکتر عبده مطالب ارزشمندی در باب ساختار دادگستری وساز و کارآن و نیز نحوه رسیدگی به پرونده پنجاه و سه نفر در اختیار خواننده قرار می‌دهد

پرونده اتهام پنجاه و سه نفر به عنوان ترویج مرام اشتراکی در دادگستری با سر و صدای زیاد جریان داشت. دکتر عبده مطالب ارزشمندی در باب ساختار دادگستری و ساز و کار آن و نیز نحوه رسیدگی به این پرونده در اختیار خواننده قرار می‌دهد.

وقایع شهریور ۱۳۲۰، اشغال ایران، استعفای رضاشاه، فضای سیاسی و اجتماعی ایران پس از شهریور ۱۳۲۰، تشکیل حزب توده، تعقیب رکن‌الدین مختاری رئیس شهربانی، نحوه قتل نصرت‌الدوله فیروز، تیمورتاش، سردار اسعد، فرخی یزدی و ... از جمله مطالب ارزشمندی است که از قلم یک صاحب منصب قضایی این دوره تراوش یافته است.

رسیدگی به جرائم رکن‌الدین مختاری رئیس کل شهربانی و سایر رؤسای شهربانی به مناسبت جرائمی که در حین انجام وظیفه مرتکب شده بودند، توسط دیوان کیفری که دکتر عبده در رأس آن بود، به وی محبوبیتی بخشید که نتیجه آن برگزیده شدن در انتخابات نمایندگی مجلس چهاردهم از سوی مردم تهران بود. از این جا به بعد زندگی سیاسی نویسنده آغاز می‌شود، اما از شخصیت حقوقی خود هم دور نیفتاده، چنان که در مجلس هم وظایف و مسئولیت‌های عمده حقوقی به او واگذار می‌شود. شرکت در کنفرانس سانفرانسیسکو از جمله آن وظایف بود.

در دوره پانزدهم نیز به نمایندگی مجلس برگزیده شد. نگارنده وقایع مهم دوران مجلس چهاردهم و پانزدهم، به ویژه قرارداد الحاقی نفت را گزارش کرده است. بنابراین از خاطرات دوران مجلس او می‌توان بهره‌های فراوان برد. از اقدامات مهم او در مجلس پانزدهم مخالفت با برگشت املاک غصبی رضاشاه به عنوان وقف به خاندان پهلوی بود.

شاید به خاطر همین مسئله بود که شاه با انتخاب دکتر عبده در مجلس شانزدهم مخالفت کرد. بنابراین دوران نمایندگی او پس از دو دوره خاتمه یافت، ولی به دیگر فعالیت‌های خود ادامه داد. از

دادگستری به وزارت امور خارجه منتقل شد و فصل نوینی در زندگی سیاسی و حقوقی او آغاز شد. وی به عنوان معاون نمایندگی دائم در سازمان ملل متحد راهی نیویورک شد و در آن جا علاوه بر انجام وظایف محوله، به ریاست انجمن ملی شهرک پارک وی ویلیج انتخاب شد، به عضویت هیأت مدیره مدرسه بین‌المللی فرزندان خانواده‌های منتسب به سازمان ملل درآمده و به عنوان کارشناس حقوق ایران در دادگاه‌های نیویورک شناخته شد.

در این ایام مسئله مهم ملی کردن صنعت نفت در ایران جریان داشت. دکتر عبده به طور مبسوط به مسئله ملی کردن صنعت نفت پرداخته و خود از حامیان آن بوده است. او با نمایندگان شرکت نفت انگلیس در تلویزیون N. B. C. مناظره کرد. در کمیسیون حقوقی مجمع عمومی و انجمن طرفداران ملل متحد نیوجرسی به ایراد سخنرانی پرداخت و در این مبارزه سخت، دکتر مصدق را همراهی کرد. در پاسخ شکایت انگلستان در شورای امنیت لایحه‌ای تنظیم کرد و از جانب دکتر مصدق وکالت ایران را در دیوان بین‌المللی دادگستری بر عهده گرفت. سپس برای شرکت در مجمع عمومی بانک ملی به عنوان قائم مقام رئیس بانک ملی راهی مکزیک شد و پس از بازگشت مأموریت یافت که برای همکاری با وکلای شرکت خریدار نفت در ایتالیا به رم برود.

مأموریت‌های سیاسی دکتر عبده باز هم تداوم یافت و به عنوان نماینده دائم در سازمان ملل متحد برگزیده شد. در کنفرانس باندونگ نیز شرکت کرد. وی شرح همه مأموریت‌هایش را در کتاب خاطرات خود ذکر کرده است. حتی از جانب سازمان ملل هم مأموریت‌هایی را در کشورهای دیگر بر عهده داشته است که می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد:

- مأموریت به کامرون تحت قیمومیت انگلیس برای نظارت در اجرای رفراندوم.
- عزیمت به سوی کامرون تحت قیمومیت انگلیس.

از اقدامات مهم
دکتر عبده در
مجلس پانزدهم،
مخالفت با برگشت
املاک غصبی
رضاشاه به عنوان
وقف به خاندان
پهلوی بود

▼ ملاقات دکتر عبده با جوریه ساراگات، رئیس جمهور ایتالیا

دکتر جلال عبده یکی از کارگزاران عمده نظام دیوانسالاری دوران پهلوی اول و دوم است که نام «چهل سال در صحنه» براننده کتاب اوست

— عزیمت به کامرون برای اجرای دومین نظرخواهی.
— انتصاب به سمت مقام اجرایی گینه نو غربی.
— عزیمت به گینه نو غربی و تصدی حکمرانی آن سرزمین.
— دیدار از مانیل، هنگ کنگ، توکیو و هونولولو جهت تهیه گزارش
برای دبیرکل ملل متحد.

و بعد از همه این‌ها، تازه به عنوان سفیر ایران در هند راهی
سرزمین عجایب گردید. وی شرح جالبی از تحولات سیاسی،
اجتماعی و اقتصادی هند و پاکستان و رهبران سیاسی و مذهبی آن
ارائه می‌کند. بعد هم سفارت ایران در نپال را عهده‌دار گردید و ظاهراً
آخرین سفارت او در رم بوده است.

نگارنده در پایان خاطرات خود ضمائمى قرار داده است که به
لحاظ تاریخی فوق‌العاده اهمیت دارد و آن عین متن اسناد مختلفی
است که راجع به آن‌ها صحبت کرده است. به عنوان نمونه متن
ادعانه دادستان کيفر (دکتر عبده) درباره رکن‌الدین مختاری و
همکارانش و رأی دادگاه دیوان کيفر درباره این اشخاص را آورده
است. البته در خلال کتاب نیز به مقتضای کلام، اسناد و تصاویری را
ارائه کرده، که به قوت کلام افزوده است. به عنوان مثال هنگامی که
مدعی است به فلان منصب برگزیده شده است، حکم رسمی آن را
ارائه می‌کند و اگر در مجلس و کنفرانسی حضور داشته، تصویر خود
را در حین سخنرانی به چاپ رسانده است.

چنان که ملاحظه گردید، دکتر جلال عبده یکی از کارگزاران
عمده نظام دیوانسالاری دوران پهلوی اول و دوم است که نام چهل
سال در صحنه براننده کتاب اوست. چرا که نه تنها چهل سال در
صحنه تحولات سیاسی، اجتماعی و اداری ایران، بلکه در عرصه
جهانی هم عهده‌دار نقش مهمی بوده است. بنابراین خاطرات چنین
فردی برای پژوهشگران تاریخ خواندنی و دارای اهمیت زیادی
است. مجید تفرشی ویراستار و تنظیم‌کننده کتاب در مورد میزان

اهمیت زیاد این خاطرات می‌نویسد:

با وجود معایب کتاب‌های خاطرات، کتاب حاضر که
محدوده‌ای خطیر از تاریخ معاصر ایران را دربر می‌گیرد (۱۳۱۰-
۱۳۵۰ ش. / ۱۹۳۱-۱۹۷۱ م.)، از جهات مختلفی قابل توجه و مهم
است. با شناختی که تاریخ ما و اعتمادی که جهان دیپلماسی
نسبت به نگارنده این خاطرات دکتر جلال عبده (تولد ۱۲۸۸ ش /
۱۹۰۹ م) داشته است، می‌توان گفت این کتاب از میزان صداقت و
بی‌طرفی بالایی برخوردار است. دیگر آن که دکتر عبده به عنوان
استاد مسلم حقوق بین‌الملل ناقل عالم و خبره‌ای در موضوعات
عمده‌ای که در این کتاب مطرح شده (قضاوت، سیاست و
دیپلماسی) به شمار می‌رود. در این خاطرات تسویه حساب شخصی
با دیگران جایی ندارد. دکتر عبده از دشمنان و رقبای سیاسی خویش
نیز به احترام یاد می‌کند. حتی اگر نقل خیر یا شر شخصی شده است،
صرفاً به دلیل روشن شدن گوشه‌هایی از تاریخ این مرز و بوم بوده
است. این امر به معنای کوتاه آمدن او از معرفی شخصیت‌ها نیست،
که برعکس، خواننده در این کتاب با بسیاری از چهره‌های سرشناس
داخلی و خارجی‌اشنایی پیدا خواهد کرد.»

کثرت و تنوع مشاغل دکتر عبده، عاملی مهم جهت غنا و
گسترده‌گی مطالب خواندنی کتاب خاطرات او است. این مشاغل مهم
را ایشان در مقدمه خویش نگاشته‌اند.

مطالب کتاب حاضر اغلب بکر و روایت دست اول است. اگر
گاه مطالبی منقول از شخصی یا کتابی دیگر است، صرفاً به دلیل
تکمیل مبحث مربوط و ناتمام مسئله است.

شیوه نگارش و پیوند مطالب طوری است که خواننده در عین
مطالعه تاریخ احساس دل‌تنگی از سرد و بی‌روح بودن آن نمی‌کند،
زیرا مطالب حاشیه‌ای و البته مهم نیز در کنار مطالب تاریخی ذکر شده
است تا امکان ایجاد ملال و یکنواختی را از مطالعه کتاب سلب کند.

دکتر عبده در
خاطرات خود به
طور مبسوط به
مسئله ملی کردن
صنعت نفت
پرداخته و خود از
حامیان آن بوده
است